

جایگاه و نقش وقف در توسعه فرهنگی

محسن ملک افضلی (۱)

حامد درون پرور (۲)

چکیده:

امروز یکی از شاخص‌های مهم پیشرفت جوامع بشری، میزان توسعه یافتگی فرهنگی آن‌هاست. به هر میزان کشوری در رشد و توسعه فرهنگی موفق باشد به همان میزان عرصه‌های توسعه و پیشرفت را درنور دیده است. از نگاه اسلام، توسعه فرهنگی که مبتنی بر ارزش‌های دینی و اسلامی است نقش زیربنایی و اساسی تری نسبت به سایر زمینه‌های توسعه ایفا می‌کند. در مسیر توسعه فرهنگی عواملی همچون دین و مذهب، علم و صنعت و فناوری نقش بسزایی دارند. یکی از عواملی که می‌تواند در کنار عوامل دیگر جایگاه مناسبی را در جهت توسعه فرهنگی کشور به خود اختصاص دهد، «وقف» است که در اسلام خود به عنوان یک فرهنگ پیشرفته مورد توجه و اهتمام قرار گرفته است. این مقاله بر این فرض استوار است که گسترش کمی و کیفی وقف با راهبردهای پیشرفت فرهنگی می‌تواند گامی اساسی در جهت توسعه یافتگی هر چه بیشتر کشور به ویژه در مقوله فرهنگ، به حساب آید.

کلید واژه‌ها:

وقف، توسعه، توسعه فرهنگی، توسعه اسلامی.

مقدمه:

گسترش فرهنگ وقف یکی از عمده‌ترین فاکتورها برای انهدام تراکم ثروت در جامعه و ایجاد بستر مناسب برای رشد ارزش‌های معنوی و الهی در شکل توزیع عادلانه ثروت محسوب می‌شود.

برای رشد شعوری جامعه، توسعه فرهنگ وقف و انفاق لازم و ضروری است؛ چرا که باعث تعادل اقتصادی و مادی در جامعه می‌گردد و با وجود این تعادل زمینه برای فعلیت پیدا کردن توانمندی‌های بالقوه به وجود می‌آید، بدین ترتیب حرکت رو به رشد جامعه آغاز می‌گردد. برای درک بهتر و عمیق‌تر وقف و نقش آن در توسعه جامعه، باید ضرورت آن را مورد بررسی قرار داد و باید دانست که چه عاملی ایجاب می‌کند که وقف وجود داشته باشد، و اگر وجود داشته در کدام جامعه از ضرورت و فوریت بیشتری برخوردار است. بدون درک این امر، فهم اهمیت وقف و شناختن نقش آن در توسعه فرهنگی جامعه امر بسیار مشکلی است؛

زیرا این شناخت زمانی میسر است که اولاً درک شود که پدیده وقف چه خلأهایی را در جامعه پر می‌کند و با شناختن این امر است که می‌توان میزان تأثیر آن را در توسعه جامعه ارزیابی کرد. در گذشته تحقیقاتی در این باره صورت گرفته است اما تجربه نشان داده که این تحقیقات نتوانسته آن طور که باید و شاید ضرورت به کارگیری وقف در مقوله فرهنگ را به عنوان یک ابزار کارآمد و اصلی در توسعه جامعه، نشان دهد.

از جمله اهداف این مقاله می‌توان به بررسی عوامل رویکرد مردم به موقوفات فرهنگی و بررسی وضعیت موجود و مشکلات در این زمینه و ارائه راه‌کارهای مناسب برای افزایش وقف فرهنگی به عنوان یک فرهنگ حسنه، اشاره کرد.

چون ما تعریف زیادی از فرهنگ در دست داریم، لذا در این تحقیق ابتدا به شناخت فرهنگ و تصورات موجود در مورد مفهوم آن پرداخته‌ایم، سپس نحوه تأثیر سنت حسنه وقف در فرهنگ

نوع ایدئولوژی و وابستگی های مادی و معنوی و به طور کلی نظام معرفتی حاکم بر ایشان، شیوه و روش خاصی را برای زندگی خویش رقم می زنند. این تأثیر و تأثر است که فرهنگ را به فرهنگ «انسانی» و «الهی» متصف می کند و آثار آن را در زندگی اجتماعی می نمایاند. در نهایت فرهنگ در مورد کل یک جمعیت، همان نقشی را دارد که شخصیت در مورد یک فرد.^(۵)

کنه این تعریف و سایر تعاریفی که از فرهنگ به عمل آمده است ناظر بر ویژگی های آدمی است که در ادب، خرد، دانش، تعلیم و تربیت، معرفت، هنر، صنعت، حکمت و... تجلی می یابد.^(۶) بر اساس این ویژگی ها که نشان از فرهنگ آدمیان دارد، می توان عناصر اساسی فرهنگ را «دانش و هنر» برشمرد، یا آن را مجموعه ای از دیدگاه ها، ارزش ها، اعتقادات و باورهای خودساخته و در عین حال غیر ارادی یک جامعه یا ملت که بر رفتار آن ها حاکم است، برشمرد.^(۷) علاوه بر این عناصر معنوی، برخی

جامعه و نقش آن در توسعه فرهنگی جامعه مورد بررسی قرار گرفته است.

۱. فرهنگ

واژه فرهنگ از جمله واژگانی است که مفهوم آن همواره میان دانشوران مورد توجه بوده است و در هر شاخه علمی به فراخور موضوعات مورد بحث تعریفی از آن به عمل آمده است.^(۳) این واژه کهن فارسی در لغت معنای مختلفی دارد همچون: عقل، دانش و بزرگی. به گفته برخی نویسندگان صدها تعریف از آن به عمل آمده است، لذا یافتن تعریفی اصطلاحی که قدر جامع همه پندارهای دانشوران با گرایش های گوناگون آنان در این خصوص باشد، کاری بس دشوار است. با این حال تعریف این واژه به «سبک زندگی» کم و بیش مورد اتفاق صاحب نظران قرار گرفته است.^(۴) این تعریف اصطلاحی ناظر به «چگونگی زیستن انسان» است که نگاهی ساختاری، عقلانی و مدبرانه بر آن حاکم است و بسته به

فرهنگ را در بردارنده جنبه‌های مادی زندگی اجتماعی انسان دانسته و فن‌ها و هنر را از مقوله فرهنگ دانسته‌اند.^(۸)

۲. پیشینه استفاده از وقف در زمینه‌های فرهنگی

آمار نشان می‌دهد که شمار موقوفات پس از پیروزی انقلاب اسلامی افزایش چشمگیری داشته است به طوری که در سال ۹۰ نزدیک به ۲۰۰۰ وقف جدید در کشور ثبت شده است. اکثر موقوفات در جهت رفع نیازهای ضروری جامعه از جمله فرهنگی و اجتماعی است. تنوع در نیت جدید نیز حایز اهمیت می‌باشد به طوری که موقوفاتی با نیت ارتقای دانش هسته‌ای، درمان بیماری‌های خاص و این قبیل موارد ایجاد گردیده است.^(۹)

مروری بر موقوفات نشان می‌دهد که بخش زیادی از آن‌ها به مراکز علمی آموزشی همچون دانشگاه‌ها، مدارس، مراکز تحقیقاتی و... اختصاص دارد که از رویکرد فرهنگی وقف حکایت می‌کند. در گذشته بسیاری از این

مراکز از طریق موقوفات اداره می‌شد و تعداد زیادی از اقشار کم درآمد جامعه که برخی از استعداد درخشانی هم برخوردار بودند و به علت نداشتن امکانات قادر به تحصیل نبودند به این مدارس و مراکز وارد می‌شدند و خیلی از بزرگان ما از میان همین طبقه شریف و محروم و در همین مراکز رشد کرده و مدارج بالایی علمی را طی کرده‌اند.^(۱۰)

همچنین از دیگر نقش‌های وقف در زمینه توسعه فرهنگی می‌توان به: رشد خصایل خوب انسانی همچون فداکاری و گذشت، معرفی جهان اسلام به بیگانگان، توسعه کتاب و کتابخوانی، توسعه هنر در کلیه رشته‌ها و... اشاره کرد.^(۱۱)

وقف فرهنگی به معنای برخوردار ساختن اقشار محروم جامعه از مزایای فرهنگی، در جهت توسعه فرهنگی جامعه، رمق خلاقیت را در وجود جامعه می‌دواند، وقتی جامعه خلاق شود، تفکر در جامعه زنده می‌گردد و با زنده شدن تفکر در یک جامعه، آن

۳. عوامل رویکرد مردم به وقف فرهنگی

وقف یکی از مظاهر تزکیه نفس و وارستگی از تعلقات نفسانی و نفی روحیه زر اندوزی است، موقوفات فرهنگی در سیر تاریخ بسیاری از گره‌های مادی مردم را گشوده و در کاستن فقر و محرومیت تأثیر مثبتی گذاشته است، به طور خلاصه در بعد فردی تأثیر وقف نمودن برای ایجاد آرامش روانی و ارضای عواطف نوع دوستی و گسترش اخلاق حسنه و نهایتاً عدم وابستگی‌های نفسانی و مادی و در بعد اجتماعی برای پرکردن خلأهای اقتصادی در جامعه و کاستن فاصله طبقاتی و تعدیل ثروت و رفع محرومیت و فقر می‌باشد.

گرایش انسان به ابدیت خود نیز از اساسی‌ترین انگیزه‌های وقف نمودن است چرا که فناپذیر بودن انسان درگذر زمان وی را با درد جاودانگی آشنا ساخته و بشر به انحاء مختلف در جستجوی راهی برای امتداد اثر خود به پهنای مکان و درازای زمان

جامعه هرگز رو به فقر گام بر نمی‌دارد؛ برای این که تفکر، جامعه و افراد آن را به شناخت درست از زمان و نقش آن در تکامل پدیده‌ها هدایت می‌کند.

بنابراین موقوفات کشور یکی از منابع مهم و سرمایه‌های بزرگ جامعه است و چنانچه به صورت صحیح مورد استفاده قرار گیرد، می‌تواند در تحقق بسیاری از اهداف فرهنگی و امور عام‌المنفعه مؤثر باشد. انسان‌هایی که نهادهای فرهنگی را به جامعه وقف می‌کنند، آگاه باشند که در واقع با این وقف به جامعه، اندیشه را به جامعه اهدا نموده‌اند؛ اندیشه‌ای که بدون آن حتی نمی‌توان خدای خویش را شناخت و همه باید بدانند که اگر تفکر را به افراد جامعه اعطا کنند نه تنها جامعه را نجات داده‌اند، بلکه خود را نیز جاودانه کرده‌اند؛ زیرا نسل‌های بعدی خواهند دانست که چه افرادی و به چه میزان، بقای نسل خویش را با اهدای تفکر به جامعه تضمین نموده‌اند. (۱۲)

بوده است، ساختن کاخ‌ها، ایجاد آثار و بناهای استثنایی و هنری، نگارش کتب، اختراعات و اکتشافات نمونه‌ای از آن‌هاست. به هر حال انسان کوشیده است تا با توسل به انواع شیوه‌ها علی‌رغم فنا و نیستی که خود می‌داند و منتظر آن است، بقا و جاودانگی خود را رقم زده و تضمین کند، یکی از این شیوه‌ها، پدیده‌ای به نام وقف فرهنگی است که در هر گوشه و کنار نشانی از آن را می‌توان یافت: مساجد، گرمابه‌ها، مدارس، دانشگاه‌ها، کتابخانه‌ها و... که همگی نمونه و نمادی برای نیل به جاودانگی است، اگرچه وقف در بین تمامی ملل رایج بوده و هست اما موقوفاتی که در کشور عزیز ایران موجود است با تنوع محل مصرف و نوع رقبات، دید وسیع ساکنان این خطه را در ظرافت و باریک‌بینی آنان در لحاظ نمودن و در نظر گرفتن جزئی‌ترین ابعاد نیازهای ضروری جامعه را نشان می‌دهد و صد البته تأثیر اسلام در به وجود آمدن چنین موقوفاتی چشمگیر را بیش از

همه باید پذیرفت.

همچنین روحیه تعاون اجتماعی و سبقت در خیرات در نهاد وقف در زمینه فرهنگ عینیت می‌یابد و به عمل واقف مهر ابدیت می‌زند. در این گونه موقوفات دو بعد خوددوستی و نوع دوستی انسان به منصف ظهور می‌رسد. یکی از هنرهای اسلام به منظور نفوذ بیشتر کلامش در انسان استفاده از خوددوستی (حب نفس) است که در آیات مختلف خطاب به انسان عنوان می‌کند که اگر خودت را دوست داری به انجام واجبات و کارهای نیکو و ترک محرّمات همت گمار. در وقف نیز از بعد خوددوستی انسان استفاده کرده و عضویت در این نهاد را راهی می‌داند که در آن نام انسان و مالکیت اموال و دارایی‌های او تا ابد تضمین می‌شود و در مواردی که مد نظر دارد، عایدات آن به مصرف می‌رسد.

بعد دوم اجتماعی نهاد وقف که از زیبایی بیشتری برخوردار است نوع دوستی، غیرخواهی و مردم‌گرایی

۴. بررسی وضعیت موجود

در حال حاضر به نظر می‌رسد میزان موقوفات رشد قابل قبولی نداشته است. دلیل اصلی این امر را می‌توان حضور مراکز موازی دانست که در زمینه امور خیریه فعالند. با وجود ظرفیت‌های بسیار در زمینه ارائه خدمات، سازمان اوقاف فقط در مورد اوقافی که خواست واقفان در کمک به مستمندان و امور خیریه بوده هزینه کرده است. در بررسی‌های جدید می‌توان به این نکته تأکید کرد که مشکل عمده مدیریت موقوفات، کمبود امکان بهره‌وری از موقوفات است. موقوفات زمانی می‌تواند جایگاه شایسته‌ای در توسعه فرهنگی جامعه داشته باشد که بهره‌وری اقتصادی آن‌ها بالا و سودهای حاصل از مدیریت بهینه منابع موقوفه قابل توجه باشد. به این ترتیب درآمد حاصل برای امور خیر هزینه شده و منشأ آثار اجتماعی و فرهنگی متعددی متناسب با خواست واقفان می‌شود.

است. در این بعد بهترین روابط انسانی حاکم می‌گردد. و دیوارهای تنگ فردپرستی و بی‌تفاوتی نسبت به زندگی دیگران فرو می‌ریزد. (۱۳)

وقف زمینه ساز و بسترساز تحقق اهداف دین و مقاصد شریعت است. اگر دین را برنامه‌ای برای ارتقای ابعاد انسانی آدمی و تأسیس جامعه‌ای مطلوب بدانیم، وقف، پاره‌ای از آن برنامه برای نیل به آن اهداف است.

در سوره توبه آیه ۶۰ می‌فرماید:

﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ؛ صدقات، تنها به تهیدستان و بینویان و متصدیان [گردآوری و پخش] آن و کسانی که دلشان به دست آورده می‌شود و در [راه آزادی] بردگان و وامداران و در راه خدا و به در راه مانده، اختصاص دارد.﴾

ملاحظه می‌شود که صدقات (که وقف را نیز صدقه جاریه گفته‌اند) چه مصارف مختلفی دارند.

۵. راهکارهای افزایش استقبال از وقف در زمینه فرهنگی

عمل به وقف از سوی مردم مهم‌ترین راه گسترش فرهنگ و وقف است اما باید توجه داشت که مردم نیازمند راهنمایی و آموزش‌های دینی عملی در این زمینه هستند. از این رو مسئولان کشور به ویژه دست اندرکاران امور مذهبی و فرهنگی می‌توانند با یک برنامه‌ریزی صحیح و سیاست اصولی در جهت دهی افکار عمومی به سمت فرهنگ وقف مؤثر باشند. اگر ما بتوانیم مردم را از فواید بی‌شمار معنوی و مادی وقف آگاه سازیم، قطعاً می‌توان نتیجه مثبت گرفت چرا که مردم معتقد با شنیدن کلام خدای سبحان و باور کردن وعده‌های قرآن کریم و اهل بیت علیهم‌السلام، مشتاقانه از جان و مال و فرزندان خود می‌گذرند و مطمئناً در وقف اموال پیش قدم خواهند شد. (۱۴)

برای شکوفایی وقف در جامعه باید فرهنگ وقف را ترویج کرد. برای این منظور، تنها یک نهاد یا ارگان مسئول نیست بلکه همه دستگاه‌های تبلیغی و

اجرایی کشور موظف‌اند تا در جهت اعتلای فرهنگ وقف در جامعه با یکدیگر همکاری کرده و زمینه‌های شکوفایی آن را فراهم آورند.

آثار مثبت وقف در زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در جامعه ایجاد می‌کند که در گسترش وقف تلاش جدی داشته باشیم. چرا که اگر به این سنت حسنه عمل شود بسیاری از مشکلات فعلی جامعه ما قابل حل خواهد بود. سازمان اوقاف و امور خیریه، مبلغان دین، ائمه جمعه و جماعات، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، وزارت فرهنگ و آموزش عالی، وزارت آموزش و پرورش، سازمان صدا و سیما، وزارت کشور و مجلس شورای اسلامی از جمله نهادها و وزارتخانه‌هایی هستند که در چگونگی ترویج و اشاعه فرهنگ وقف در جامعه نقش اساسی دارند. (۱۵)

در اینجا به طور اجمالی راه‌هایی که برای افزایش وقف فرهنگی باید انجام

گیرد را بیان می‌کنیم:

الف) سازمان اوقاف و امور خیریه

* یکی از دلایل استقبال کم مردم از اوقاف فرهنگی، عدم آگاهی مردم نسبت به جایگاه وقف در اسلام و جایگاه اوقاف فرهنگی و نقش آن در توسعه جامعه است. مردم هنوز به حرمت خاص وقف آگاه نیستند. از سوی دیگر، مردم با مسایل و موارد مصرف اوقاف آشنا نیستند. بنابراین، سازمان اوقاف باید با انتشار کتاب یا مجله و یا از طریق مبلغان دینی جایگاه و اهمیت وقف فرهنگی را در جامعه مشخص کند تا زمینه گرایش مردم به آن فراهم آید.

* نام‌گذاری یک دهه از یک ماه سال به نام دهه اوقاف فرهنگی؛ در این دهه با برپایی نمایشگاه در زمینه اوقاف، برگزاری مسابقات ویژه وقف، انجام سخنرانی‌ها در مساجد، مدارس و دانشگاه‌های کشور، معرفی واقفان به مردم و... مردم را با اوقاف بیشتر آشنا کنند.

* تهیه کتاب در زمینه معرفی منابع تحقیقی درباره وقف فرهنگی (کتاب شناسی وقف) با همکاری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛ متأسفانه در کشور ما درباره وقف در زمینه فرهنگ، کمتر تحقیق و مطالعه شده است و این نیز به دلیل عدم دسترسی محققان به منابع در این زمینه می‌باشد. انجام تحقیق و مطالعه درباره اوقاف به گسترش فرهنگ وقف در جامعه کمک می‌کند.

* تشویق واقفان کوچک در زمینه فرهنگی برای این که کم‌کم حس وقف کردن در مردم به وجود آید.

* معرفی واقفان فرهنگی گذشته و حال در قالب یک کتاب یا مجله یا مطبوعات؛ به خاطر این که انگیزه وقف کردن در مردم پدید آید و بدانند که انجام کارهای خیر توسط آن‌ها مورد تقدیر جامعه و مسؤولان است.

* جمع‌آوری و نگارش اندیشه وقف‌کنندگان و انگیزه‌های واقف از وقف به صورت کتاب یا مقاله و درج آن در مطبوعات کشور.

* تهیه فهرست کامل موقوفات فرهنگی کشور از سوی سازمان اوقاف و معرفی آنها به مردم از طریق صدا و سیما.

ب) مجلس شورای اسلامی

* تدوین قوانین جدید در مورد وقف در زمینه فرهنگ و مشخص کردن مصارف آن با توجه به نیازهای جامعه پس از مشورت با مقام معظم ولایت فقیه و از بین بردن نارسایی‌های قانونی در زمینه اوقاف.

* در نظر گرفتن مجازات سخت برای کسانی که به موقوفات فرهنگی تعدی و تجاوز می‌کنند.

* در نظر گرفتن امتیاز و تسهیلات برای واقفان فرهنگی تا دیگران نیز به انجام این مهم مبادرت ورزند از طریق تصویب قوانین در این زمینه.

ج) وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

* تدوین، نگارش و چاپ کتاب در زمینه وقف فرهنگی و چگونگی تأثیر آن در توسعه جامعه؛ اکثر منابع

در زمینه وقف، عربی است که برای استفاده عموم باید به فارسی برگردانده شود.

* انجام کارهای تحقیقاتی برای شناسایی فرهنگ وقف در ایران و سایر کشورها؛

* برگزاری همایش‌های ادواری درباره راه‌های احیای موقوفات فرهنگی با همکاری سازمان اوقاف. (۱۶)

علاوه بر مواردی که یاد شد می‌توان به موارد دیگری نیز اشاره کرد که در افزایش وقف در زمینه فرهنگی موثرند از جمله:

* تبیین آیات وقف برای متمولین متدین؛ برخی از این آیات عبارتند از:

الف. ﴿وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا؛ و خداوند کسانی را که هدایت یافته‌اند بر هدایتشان

می‌افزاید، و نیکی‌های ماندگار، نزد پروردگارت از حیث پاداش بهتر و خوش فرجام‌تر است.﴾ (مریم/۷۶)

ب. ﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ

وقف در زمینه فرهنگ را در مقابلشان قرار داد تا آنان ضمن علاقه‌ای که به آن پیدا کرده‌اند مشکلات و نیازها را لمس کنند و در این باره قدم‌هایی بردارند و برای دنیا و آخرت خود و نسل آینده در این زمینه تلاش کنند.

* مطمئن کردن مردم به آینده موقوفات فرهنگی؛ مردم نباید در مورد عملکرد متولیان وقف تردید داشته باشند؛ آنان باید اطمینان کامل پیدا کنند که اموال موقوفه آن‌ها پایمال نخواهد شد و در مسیر ارزشی خود استفاده می‌شود. همچنان که خداوند متعال پایداری و سود اخروی آن را تضمین نموده است، متولیان وقف نیز باید با عملکرد مخلصانه این را ثابت کنند. عدم اطلاع از بهره‌های مادی و معنوی وقف و عدم اطمینان از بهره‌گیری صحیح و رعایت نکردن آیات وقف از موانع مهم تمایل به وقف کردن در زمینه فرهنگ در عصر ماست. (۱۸)

* بیان آثار وقف فرهنگی؛ تأکید بر آثار وقف فرهنگی در مطرح شدن پذیرش و ترویج آن تأثیر فراوانی

عَلَيْمٌ؛ هرگز به نیکوکاری نخواهید رسید تا از آنچه دوست دارید انفاق کنید؛ و از هر چه انفاق کنید قطعا خدا بدان داناست. (آل عمران/۹۲)

* بیان سیره و سخن اهل بیت (علیهم‌السلام) در زمینه وقف فرهنگی؛ از آنجایی که مردم متدین جامعه، اهل بیت (علیهم‌السلام) را به عنوان الگوی کامل پذیرفته‌اند، راه و روش آن گرامیان برای مردم از اهمیت والایی برخوردار است. به این جهت بیان سیره و سخن آنان تأثیر بسزایی در تمایل مردم به سوی وقف در زمینه فرهنگ خواهد داشت؛ چون امامان ما نیازهای جامعه را با وقف تأمین می‌کردند و اهداف فرهنگی و تعلیم و تعلم را در نظر داشتند چنان که این کار را مسلمانان در طول تاریخ از اهل بیت (علیهم‌السلام) یاد گرفتند. (۱۷)

* مشخص کردن نیازهای روز جامعه؛ یکی از راه‌کارها می‌تواند روشن شدن مصادیق وقف در عصر ما باشد یعنی علاوه بر این که با آیات و روایات مردم به سوی وقف ترغیب می‌شوند باید نمونه‌های عینی نیازهای جامعه به

دارد. باید مردم را آگاه کنیم که وقف فرهنگی سنت حسنه‌ای است که فقر زدایی کرده و فاصله طبقاتی را کاهش می‌دهد. کسانی که ثروتمند هستند در راه احیاء فقرا و کمک به نیازمندان وقف می‌کنند که این اقدام عدالت اجتماعی را در پی دارد. این افراد از امکاناتی که خود برخوردارند، دیگران را نیز برخوردار می‌کنند، مخصوصاً با وقف مراکز آموزشی، رفاهی و بهداشتی می‌توان فرهنگ وقف را در جامعه رونق داد.

* در کتب آموزشی ابتدایی تا دبیرستان اشاره‌ای به این سنت حسنه نشده است، لازم است تا مسئولان آموزشی و مؤلفان کتب درسی در جهت رفع این نقیصه اقدام کنند و در کتب درسی بابی در خصوص وقف فرهنگی گنجانده شود.

* همچنان که در برنامه‌های صدا و سیما، با هماهنگی سازمان میراث فرهنگی برنامه‌هایی در خصوص آثار تاریخی و میراث فرهنگی تهیه و ارائه می‌شود، از موقوفات فرهنگی نیز که

میراث‌های معنوی و فرهنگی نیاکان پاک طینت ما هستند و در گوشه و کنار این پهنه مقدس نیز کم نیستند، از مدارس و بیمارستان‌ها و... گزارش تهیه و ارائه گردد و توجه شود که این موقوفات منشأ چه اثرات مثبت اجتماعی و فرهنگی بوده‌اند، واقف آن آثار نیز معرفی شود.

* افرادی در جامعه زندگی می‌کنند که بنا به عللی مقطوع النسل می‌باشند و به همین جهت با ناامیدی که به آینده دارند هر آنچه دارند خرج می‌نمایند، برای جلوگیری از اسراف و تبذیر و تضييع اموال باید به آنان فهماند که برای تداوم حیات معنوی خود و باقی گذاشتن یاد خود، در طرح یا پروژه‌ای فرهنگی و عام‌المنفعه سرمایه‌گذاری نمایند تا خیر دنیا و آخرت نصیبشان شده و رستگار شوند.

* رقیباتی که در گذر زمان به علت قلت درآمد یا عدم رسیدگی و اهمال، تخریب گردیده‌اند و موجبات دل‌سردی مردم و ایجاد ذهنیت منفی می‌شوند، به هر نحو ممکن در اسرع

نماییم که دوام و بقای آن را تضمین کند. و الا کارهای روبنایی و ظاهر سازی و مونتاژ کاری و... ممکن است ظاهر پیشرفته‌ای به ما نشان بدهد ولی دوامی ندارد و برای همیشه ما را وابسته به دیگران نگاه می‌دارد و چاره ساز نیست. با نگاهی به کشورهای پیشرفته و توسعه یافته می‌یابیم که فقط توسعه فرهنگی از جمله تولید علم و دانش و انجام پژوهش‌های بنیادی و مدیریت صحیح در آن جوامع توانسته زمینه ساز اصلی توسعه آن‌ها باشد زیرا کشورهای اسلامی علی‌رغم معادن و منابع عظیم خدادادی و مواد اولیه‌ای که در اختیار دارند به دلیل نداشتن علم و تکنولوژی لازم و کمبود نیروی انسانی ماهر و متخصص، آن‌ها را با کمترین قیمت به کشورهای پیشرفته صادر می‌کنند و برعکس کالاهای ساخته شده از همین مواد را با بالاترین قیمت‌ها از همان کشورها خریداری می‌نمایند.

همچنین ذکر این نکته ضروری است که وقف یکی از برترین و پردوام‌ترین مظاهر احسان و نیکوکاری

وقت تبدیل به احسن یا استفاده بهینه شود. یا با سرمایه‌گذاری بازسازی گردد تا از وقف فرهنگی، منظره‌ای نامطلوب رؤیت نشود.

* شورایی از افراد خیر، ثروتمند، دانشگاهی و حوزوی در مراکز استان‌ها با ریاست مدیر کل اوقاف استان تحت عنوان «شورای فرهنگ اوقاف» جهت بررسی مسایل وقف فرهنگی و تبلیغات و تشویق به این سنت حسنه تشکیل گردد.

نتیجه

از آنچه بیان شد می‌توان این نتیجه را گرفت که: وقف می‌تواند راه‌گشای حل مسایل و مشکلات و نیازهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و مذهبی جامعه باشد اما تأکید بیشتر ما بر امر توسعه فرهنگی از طریق وقف و بنیادهای وقفی به منظور رسیدن به توسعه‌ای پایدار است. زیرا اگر قرار باشد ساختمان توسعه همه جانبه کشورمان شکل بگیرد بایستی به پایه و اساس و فونداسیون آن توجه کامل

بر بودجه کل کشور کاست. با توجه به کارکردهای مثبت وقف در جامعه ضروری است که از طریق تدوین یک سیاست اصولی و برنامه‌ریزی شده از سوی دولت به منظور شکوفایی فرهنگ وقف به عنوان عملی مهم در توسعه جامعه، زمینه‌های احیای این سنت حسنه و نبوی را فراهم آورد. این امر مستلزم تلاش همه دستگاه‌های اجرایی کشور است. از همه مهم‌تر، عمل مسئولان به وقف به عنوان الگو می‌تواند در گرایش و سوق‌دهی مردم در عمل به وقف مؤثر باشد و به تدریج فرهنگ وقف در جامعه حاکم گردد.

به مردم، و خدمت به هم‌نوعان و کمک به مصالح جامعه و تنظیم امور فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است. می‌توان به جرأت ادعا کرد که اگر اوقاف در مسیر صحیح به راه انداخته شود و واقفان به راه معقول و درستی هدایت شوند، بسیاری از مشکلات جامعه حل می‌شود. به عبارت دیگر، کارنامه درخشان وقف این نوید را به ما می‌دهد که از طریق گسترش موقوفات فرهنگی و هدایت آن‌ها می‌توان اکثر نیازها و ضروریات جامعه را تأمین کرد و سنگینی این امر را از بیت‌المال مسلمین برداشت یا لاقلاً از فشار آن‌ها

پی‌نوشت‌ها:

۱. استادیار گروه فقه و مبانی حقوق دانشگاه قم.
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق دانشگاه قم.
۳. دین و توسعه و فرهنگ، ص ۲۹.
۴. فرهنگ و تمدن، ص ۱۴۵.
۵. دین و توسعه و فرهنگ، ص ۳۳.
۶. تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، ص ۲۵.
۷. دین و توسعه و فرهنگ، صص ۴۱-۴۲.
۸. فرهنگ و تمدن اسلامی، ص ۱۹.
۹. احسان ماندگار، ص ۴۸.
۱۰. فصلنامه وقف میراث جاویدان، شماره ۳۰، ص ۷۶.
11. <http://www.rasekhoon.net/article/show/156509>
۱۲. همان.
۱۳. فصلنامه وقف میراث جاویدان، شماره ۳۰، ص ۷۰.
۱۴. نشریه مبلغان، شماره ۱۳۶، ص ۱۱۴.
۱۵. فصلنامه میراث جاویدان، شماره ۳۰، ص ۱۰۶.
۱۶. همان، صص ۱۱۷-۱۱۳.
۱۷. اصول کافی، ج ۷، ص ۵۴.
۱۸. بحار الانوار، ج ۴۸، ص ۲۸۱.

منابع:

۱. قرآن کریم
۲. مقاله «نقش وقف در بهبود اوضاع اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی»، سید جواد امام جمعه زاده، فصلنامه وقف میراث جاویدان، شماره ۳۰.
۳. مقاله «راه‌های ترویج فرهنگ وقف و ایجات موقوفات جدید در جامعه»، سید مهدی بزرگی، فصلنامه میراث جاویدان، شماره ۳۰.
۴. فرهنگ و تمدن، چنگیز پهلوان، تهران: نشر نیک (۱۳۸۸).
۵. مقاله «راه‌کارهای گسترش فرهنگ وقف و شرایط آن»، عبدالکریم پاکتیا تبریزی، نشریه مبلغان، شماره ۱۳۶.
۶. تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، محمد رضا کاشفی، قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (۱۳۸۹).
۷. اصول الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، بیروت: نشر دارالاضواء (۱۳۷۱).
۸. دین و توسعه و فرهنگ، میثم موسایی، تهران: انتشارات جامعه شناسان (۱۳۹۰).
۹. احسان ماندگار، تهران: معاونت فرهنگی و اجتماعی سازمان اوقاف (۱۳۸۹).
۱۰. بحار الانوار، محمد باقر مجلسی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد (۱۳۷۸).
۱۱. مقاله «وقف و اثرات فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و مذهبی»، منیر شامحمدی،

<http://www.rasekhoon.net/>

۱۵۶۵۰۹/article/show

۱۲. فرهنگ و تمدن اسلامی، علی اکبر ولایتی، قم: دفتر نشر معارف (۱۳۸۷).